

Kis-Benedek József ny. ezredes:

A KÖZEL-KELETI ÉS AZ ÉSZAK-AFRIKAI VÁLSÁGKÖRZETEK KIHÍVÁSAI AZ EURÓPAI UNIÓ SZÁMÁRA

ÖSSZEFOGLALÓ: 2016-ban a közel-keleti válságkörzetekben nem történtek jelentős pozitív változások, az egyedüli biztató tényező az úgynevezett Iszlám Állam elleni nyugati koalíciós fellépés. A szerző a két nagy válságkörzet, Szíria és Líbia kilátásait elemzi, ezen belül rámutat a megoldatlan kérdések európai migránsválságra gyakorolt hatására. A két válságkörzeten kívül a tanulmány bemutatja az úgynevezett külföldi harcosok helyzetét, valamint a visszatérésük által okozott biztonsági kockázatokat. Részletezi az EU intézkedéseit a külföldi harcosok visszatérésével kapcsolatban, valamint érzékelteti a nemzeti szintű intézkedések fontosságát.

KULCSSZAVAK: Közel-Kelet, Európai Unió, migráció, Szíria, Líbia, külföldi harcosok

BEVEZETÉS

A Közel-Kelet és Észak-Afrika 2011 óta mélyreható változásokon megy keresztül. Ezek szociális, gazdasági, demográfiai átalakulásokban nyilvánulnak meg, amelyeket rendszer-váltások, polgárháborúk, felkelések és egyéb fegyveres konfliktusok tarkítanak. Mindezek következtében a 2011 előtti regionális helyzet felbomlott, vagy legalábbis erősen megingott. Új törésvonalak keletkeztek, regionális és nagyhatalmi szereplők igyekeznek érvényesíteni érdekeiket, de a legfontosabb az, hogy a változások hatással vannak a régió kívüli államokra is.

Azokon a területeken, ahol fegyveres konfliktusok alakultak ki, nem állami tényezők vették át az irányítást, és gyakran katonai ellenőrzés alatt etnikai, törzsi, szektáriánus megosztottság jött létre, megbontva ezzel a nemzeti integritást. A kialakult biztonsági űrt dzsihádisták csoportok használták ki, fenyegetve ezzel a teljes régiót, sőt azon túli területeket is. A térségen belül a két legnagyobb válságövezet Szíria és Líbia. A fegyveres konfliktusok humán és gazdasági hatása óriási. ENSZ-adatok szerint Szíriában a halottak száma meghaladja a 400 ezret, a munkanélküliség 52%-os, a lakosság 45%-a elhagyta lakhelyét, a belső menekültek száma 6,4 millió.¹ Libanonba, Törökországba, Jordániába 4,5 millió ember menekült, ami jelentős hatást gyakorol az említett országok gazdasági és szociális helyzetére. A menekültek elérték Európát is, ezzel a második világháború óta a legnagyobb menekülthullámot idézték elő, és komoly hatással vannak az európai szolidaritásra is.

Líbiában a Kadhafi-rendszer bukása az ország szétszakadását, ellenséges csoportok, törzsek kialakulását eredményezte, ami különböző intenzitású konfliktusokat okozott. Megindult a harc a hatalomért és a természeti forrásokért, ami tovább destabilizálta Líbia helyzetét és jövőjét. A keletkezett űrt itt is az Iszlám Állam (IS²) igyekezett kitölteni. Az IS

¹ Confronting fragmentation. 2016. február 11. <http://scpr-syria.org/publications/confronting-fragmentation/> (Letöltés időpontja: 2016. 11. 10.)

² Islamic State.

törekvése világos: erősíteni jelenlétét Líbiában, destabilizálni az országot, valamint gazdasági pozíciókat szerezni főként az olajiparban. Jelenléte több okból Európára is veszélyes: földrajzilag közelebb van, segíti az Európába irányuló menekülthullámot, és nem utolsósorban a terrrorszervezet iraki és szíriai meggyengülését követően lehetőséget keres az esetleges áttelepülésre. A migrációs válság, illetve az európai terroresemények előtérbe juttatták a menekültügyet és a dzsihádisták fenyegetést Európában.

Az említett hasonlóságok ellenére a két konfliktus sok tekintetben eltér egymástól, ezért az elemzőnek is meg kell találni a specifikumokat. Amíg Szíriában eltérőek a nagy- és a középhatalmi érdekek, nem hagyható figyelmen kívül a kurdok jövője, és számtalan, gyakran egymással szemben álló fegyveres csoportok működnek, addig Líbiában a megbékélés, a helyi erők közötti párbeszéd, a határon átnyúló fegyver- és emberkereskedelem, a fiatalok és a dzsihádisták propaganda kapcsolata, illetve az IS jelenlétének az erősödése áll a kutatás központjában.

A SZÍRIAI HELYZET

2013 óta a frontvonalak többé-kevésbé stabilizálódtak. Ennek megfelelően az ország négy részre osztható: a hivatalos rezsim által irányított területek, az IS által meghódított és egyre csökkenő területek, a kurdok ellenőrzése alatti területek és végül a különböző ellenzéki erők kezén lévő térségek. Nem mellőzhető az a történelmi tény, hogy a polgárháború kitörése előtt Szíriát alapvetően két részre lehetett felosztani: az egyik a Damaszkusz–Aleppó tengelytől nyugatra, a másik az attól keletre eső térség. A kettő közötti eltérést a gazdasági fejlettség szintje okozta, a nyugati rész javára. Kivételek persze vannak, az Aleppótól nyugatra fekvő Idlib Szíria egyik legszegényebb városa, de mindezt annak a központi törekvésnek köszönheti, nehogy fejlettebb legyen az ország második legnagyobb városának számító Aleppónál.

A politikai erőviszonyok megértéséhez hozzátartozik annak ismerete, hogy az országot mindig is kemény központi hatalommal irányították. Az állami intézmények átszöttek az országot, a szolgáltatásokat (oktatás, infrastruktúra, ellátás alapvető élelmiszerekkel), a kevésbé fejlett területeken pedig az állam biztosította a foglalkoztatást, hiszen a magánvállalkozások mindig is gyengék voltak. Bassár el-Aszad alatt 2005-től ez a helyzet megváltozott: a kormány szerepe lecsökkent, a beruházások elmaradtak, az ellátás felelősségét átadták a magánszektornak. A fejlesztés lelassult, és amikor pedig a kormány észbe kapott, már késő volt: polgárháborús helyzet alakult ki.

2011-ben, alig néhány héttel a tunéziai és az egyiptomi forradalmak után Bassár el-Aszad három évtized késéssel az ország északnyugati részén elindította a Tigris folyó elterelését célzó hárommilliárd dollár értékű építkezést, ami lehetővé tette volna a földek locsolását, továbbá munkát biztosított volna több ezer ember részére. Szír források szerint a háborús veszteség 2016-ra elérte a 255 milliárd dollárt, a GDP a 2010-es érték felére csökkent, a munkanélküliek száma meghaladja az aktív lakosság felét, a szegénységi ráta pedig 85%-os.³

A háború egyik igen súlyos következménye az ország markáns szétszakadása, ami Szíria jövője szempontjából meghatározó. A szétszakadt területeket röviden az alábbi sajátosságok jellemzik:

³ Luigi Narbone – Agnes Favier – Virginie Collombie: Inside wars – local dynamics of conflicts in Syria and Libya. <http://cadmus.eui.eu/handle/1814/41644?show=full> (Letöltés időpontja: 2016. 11. 12.)

A) A rezsim által ellenőrzött országrészek Szíria gazdagabb területeit foglalják magukban. Ez a nyugati részeket jelenti, a határvonal a Damaszkusz–Aleppó tengely, beleértve a gazdag tengerpartot is. Van több település, amely nem a kormányzat ellenőrzése alatt áll, a legnagyobb problémát azonban Aleppó megosztottsága jelenti, mert a rezsim csak a város nyugati részét ellenőrzi. A helyzetet rendezését nehezíti, hogy az al-Nuszra Front is rendelkezik területtel a város keleti részében.⁴ Az egész terület kevésbé károsodott a háború során (kivételek éppen Aleppó), politikai, gazdasági és kulturális szempontból meghatározó jelentőségű, hiszen a többi régió lényegesen fejletlenebb. Mivel a háború kevésbé érintette a tengerparti területeket (Tartús és Latakia környéke), ezért sokan oda menekültek, megváltoztatva ezzel a terület etnikai arányait, és a többségben volt alavita lakosság könnyen kisebbségbe kerülhet. A térség a viszonylagos gazdagsága miatt az újjáépítés kiindulópontja lehet a háború befejezését követően.

B) Az Irakba vezető fő utak mentén, az Eufrátesz folyó vonalában jelenleg még az IS rendelkezik a területek felett. Ezen a területen található az olajban gazdag Dajr ez-Zaur városa és Rakka, az IS központja és egyben a Moszul elfoglalását követő komoly harcok színtere. Rakka várható elvesztése ideológiailag is súlyos veszteséget jelent a terrorszervezet számára.

C) A harmadik területet az ország keleti része és egy Aleppótól nyugatra eső sáv képezi, amely a főképpen Törökországban működő Kurdisztáni Munkáspárttal (PKK⁵) szövetséges szíriai Demokratikus Unió Párt (PYD⁶) irányítása alatt áll. Itt érthető módon a kurdok képezik a lakosság többségét, egyes területeken pedig a legnagyobb létszámú kisebbséget. Megjegyzendő, hogy a kurdok nemcsak itt találhatók, hanem több százezren élnek Damaszkuszban és Aleppóban is.

D) A negyedik részt különböző ellenzéki csoportok birtokolják, közéjük tartozik az al-Kaidához köthető al-Nuszra Front is. Amíg az első három terület viszonylag egybefüggő, ez nem mondható el az ellenzéki csoportok által birtokolt területekről.

A három utóbbi terület az elmúlt három évben jelentősen elszakadt a kormány által ellenőrzött területektől, új adminisztrációt, kormányzási formát hoztak létre. A hagyományos gazdasági közösségek megszűntek, a beruházók elhagyták a térséget, a kereskedelmi és a szállítási hálózatokat szétverték. Új intézmények alakulnak meg, zömében olyan helyi emberekből, akik korábban is harcban álltak a központi vezetéssel. Az új intézmények egymással és a kormánnyal is vitában állnak, legalább négyféle oktatási forma és tananyag létezik, valamint háromféle pénzzel fizetnek. A kurdok számos projektet indítottak el és törvényeket hoztak az irányításuk alatt álló területeken, az Iszlám Állam adókat vet ki, beruházásokat hajt végre és erős rendőrséget működtet. Az ellenzéki csoportok által irányított területeken számos napi életet irányító szervezetet (tanácsot) hoztak létre, óriási adminisztrációt működtetnek, amelyek az élelmiszer elosztásával, a kórházak működtetésével és a segélyek elosztásával foglalkoznak.⁷

Érdekes megvizsgálni, vajon milyen kapcsolatban állnak egymással a helyi irányító szervezetek és a fegyveres csoportok. Két, egymással ellentétes gyakorlattal találkozhatunk: az egyik az együttműködés, a másik a szembenállás. A konfliktus kezdetén a helyi fegy-

⁴ Az al-Nuszra Front 2016 nyarán nevet változtatott, új neve Fatah as-Sam. Nyilatkozatuk szerint szakítottak az al-Kaidával, de erre bizonyítékkal nem rendelkezünk.

⁵ Partiya Karkerên Kurdistanê.

⁶ Partiya Yekîtiya Demokrat.

⁷ A helyi tanácsok száma 2012 óta hozzávetőleg megduplázódott, 2015-ben mintegy 800 ilyen intézményről beszélhetünk. Ezek működtetése nagyrészt külföldi támogatóktól függ.

veres csoportok támogatták a tanácsok megalakulását. Ennek oka alapvetően az volt, hogy a fegyveres csoportok zömében a helyi lakosság soraiból jöttek létre, ők szabadították fel a területet. Céljaik hasonlóak voltak, közel azonos szociális háttérre támaszkodtak. A Szabad Hadsereg tagjainak nem állt szándékukban a hatalom átvétele a tanácsoktól. A konfliktus előrehaladtával azonban a fegyveres csoportoknak egyre több felszerelésre, fegyverre volt szükségük, és ezzel párhuzamosan saját kormányzati struktúra kiépítésére törekedtek. Célként fogalmazódott meg a helyi adminisztráció átvétele, az élelmiszerek és egyéb segélyszállítványok szétosztása, ami a lakosság szimpátiáját váltotta ki. Ezzel együtt olyan jelenségek ütötték fel a fejüket, mint a korrupció, a hozzá nem értés és belső viták.

Mindezek világosan jelzik azokat a kihívásokat, amelyekkel a háború befejezését követően számolni kell. Az egyik legnagyobb kihívás a decentralizáció, ezen belül a kurdok helyzete. Az egyes régiók és települések között megnőtt a bizalmatlanság. Az autonómia iránti vágy nemcsak a kurdoknál és nem is csak egy régióban, hanem Szíria egész területén tapasztalható. Az ellenzéki erők egyesítését akadályozó legfontosabb akadály a helyi autonómiára irányuló törekvés.

A decentralizációhoz köthető másik probléma a források elosztása. Nem csak szír sajátosság, hogy a forrásokban gazdag területek egyben a legszegényebbek. Nem valószínű, hogy egy rendezés során ezek a területek elfogadják Damaszkusz uralkodását. A kurd területeken például a fejlesztés az olajforrások felhasználásával oldható meg. Dajr ez-Zaurban a helyi lakosok már az IS megjelenése előtt is az olajmezők feletti rendelkezésért küzdöttek, szerintük Damaszkusz ellopta az olajukat. Ugyanakkor az sem várható, hogy egy új damaszkuszi kormány lemond az olajforrásokról a régiók javára.

A háború felszínre hozta a szektariánus és az etnikai feszültségeket. A kisebbségek félnek az iszlámizmustól, a kurdok az araboktól, a keresztények a kurdoktól és a szunnita araboktól. Nagyon nehéz megjósolni, hogy egy jövőbeli kormány hogyan tudja majd kezelni ezeket az ellentmondásokat.

LÍBIA

Líbia mai helyzetét a különböző tényezők – a vallási küzdelmek folyamatos dinamikája, az olaj, a törzsek háborúja és a nacionalizmus – kölcsönhatása jellemzi.⁸ A többszöri kísérlet, a nemzetközi közvetítés és támogatás ellenére sem sikerült működő államot létrehozni Líbiában, ami kétségkívül hatással van a régióra és a menekültválságon keresztül Európára is. 2012-ben az Általános Nemzeti Kongresszus és 2014-ben az új parlament megválasztása sem járt sikerrel. Az országon belül két parlament és két kormány versengett egymással (Tripoliban és Al-Bajdában) az elfogadottságért és az elismertségért. Az intézményi válság nemzeti szintű megoldása érdekében 2014-ben létrehozták az ENSZ Támogató Misszióját Líbiában (UNSMIL⁹). A célok között szerepelt a nemzeti egységkormány megalakítása, a rivális frakciók közötti megállapodás létrehozása, bizalomerosztó intézkedések és nem utolsósorban egy átfogó tűzszünet megvalósítása.¹⁰

⁸ Arturo Varvelli: Jihadist hotbeds – understanding local radicalization processes. 93. <http://www.ispionline.it/it/publicazione/jihadist-hotbeds-understanding-local-radicalization-processes-15418> (Letöltés időpontja: 2016. 11. 12.)

⁹ United Nations Support Mission in Libya.

¹⁰ <http://unsmil.unmissions.org/Default.aspx?tabid=3543&ctl=Details&mid=6187&ItemID=1992890&language=en> (Letöltés időpontja: 2016. 11. 12.)

Értékelésem szerint hiba volt, hogy a rendezésbe nem vonták be a fegyveres csoportok képviselőit, mondván, hogy politikai megállapodást készítenek elő. A jelentős befolyással rendelkező fegyveres csoportok képviselőinek mellőzése oda vezetett, hogy nem sikerült megvalósítani a célokat. A politikai rendezés elkezdését követően rövid időn belül színre léptek a helyi erők, amelyek megpróbálták kezükbe venni az irányítást.

A 2014-es választásokat követően az új Képviselőház megpróbálta felszámolni a megosztottságot: Tobrukban felállították a „nemzetközileg elismert” parlamentet és létrehoztak egy új kormányt. Az újraválasztott Képviselőház tagjai közül azonban húszan nem foglalták el helyüket az új parlamentben, Tripoliban a parlament új kormányt választott, így a megosztottság tovább folytatódott. Közben kiéleződtek a katonai feszültségek is, harcok kezdődtek az új intézményeket támogató fegyveresek között. A harcok eredménye humanitárius válság és több százezer menekült lett.

Az ENSZ értékelése szerint a „líbiai helyzetet a jogállamiság hiánya, a rivális fegyveresek közötti harc, valamint napi merényletek, kínzások, emberrablások jellemzik”. A fegyveres csoportok közötti harc 2014 óta a területért, a természeti források és az infrastruktúra megszerzéséért folyik. A harcok több ezer ember, köztük civilek halálát okozták, 435 ezer ember elmenekült, szétrombolták az infrastruktúrát, alapvető szolgáltatások szűntek meg és jelentősen megromlottak a lakosság megélhetési feltételei.¹¹ Ez a helyzet lényegében 2014-et jellemzi, azóta néhány speciális, de stratégiaileg fontos területen folyik a küzdelem. A harcokban főként helyi erők vesznek részt, a külföldiek aránya elenyésző, legfeljebb az ország déli területein mutatható ki jelenlétük a nyersanyaglelőhelyek birtoklása érdekében. A rivális csoportok által felállított ellenőrző pontok az országon belüli mozgást jelentősen megnehezítik.

A líbiai helyzet rendezését illetően szakértők azon a véleményen vannak, hogy helyi megközelítésre, közvetítésekre van szükség, mégpedig olyan résztvevőkkel, akik nem voltak a Líbia elleni háború részesei. Ilyen találkozó volt például a tunéziai Dzserbában 2015-ben, amelyet a német külügyminisztérium szervezett a norvég Békeutató Központ logisztikai támogatásával és az ENSZ líbiai missziójának részvételével (utóbbi megfigyelőként vett részt).

Az európai biztonság szempontjából is (főként a terrorizmus támogatása, csempészet, szervezett bűnözés) fontos a tunéziai–líbiai határ ellenőrzése. Az arab tavasz előtt ez a határ viszonylag biztonságos volt, még akkor is, ha a feketekereskedelem virágzott. Ben Ali és Kadhafi bukását követően a határ bizonytalanná vált, és mindennapos jelenség lett az erőszak. A fegyveres milíciák feletti állami ellenőrzés megszűnt. Az állam helyett nem állami tényezők vették át az irányítást.

2014 után egy erőszakspirál indult meg, a keletkezett vákuumba gyorsan belépett az Iszlám Állam, különös tekintettel Szirtre és Szabratára, utóbbi közel van a tunéziai határhoz.¹² Az IS igyekezett segíteni a Tunéziából érkező dzsihádistákat, különösen 2013 után, amikor az Ennahda-kormány betiltotta az Anszár as-Saría elnevezésű tunéziai szalafita, dzsihádista szervezetet. Az IS aktív szerepet játszik a kábítószer-, fegyver- és alkoholcsempészetben is. Az ellenőrzés hiánya miatt a határövezet az egymással versengő milíciák terepévé változott.

¹¹ UNHCR Position on returns to Lybia, Update I, October 2015. <http://www.refworld.org/docid/561cd8804.html> (Letöltés időpontja: 2016. 12. 10.)

¹² Hamza Meddeb: Smugglers, tribes and militias and the rise of local forces in Tunisia in the Tunisia- Libyan border region. https://www.academia.edu/26038192/Smugglers_Tribes_and_Militias_The_Rise_of_Local_Forces_in_The_Tunisia-Libyan_Border_Region (Letöltés időpontja: 2016. 11. 12.)

A tunéziai hatóságok, különös tekintettel a 2015-ös sousse-i terrortámadásra, jelentősen megerősítették, szinte erőddé változtatták a határt. Az is hozzátartozik az igazsághoz, hogy az arab tavasz előtt a tunéziai hatóságok elhanyagolták ennek a határszakasznak a védelmét, hiszen Kadhafi a határ túloldalát saját milíciájával ellenőriztette. A jelenlegi helyzetben tunéziai oldalról viszonylag rendezett a helyzet, de nem mondható el ugyanez a líbiai oldalról, és várhatóan a líbiai belső helyzet rendeződéséig így is marad. Mindez kétségkívül hatással van az európai biztonságra is, hiszen ez az afrikai menekültek legfontosabb útvonala.

Katonai szempontból figyelemre méltó, hogy az Amerikai Egyesült Államok 2016 augusztusától a magát Iszlám Államnak nevezett szervezet ellen újabb műveletet indított Líbiában Odyssey Lightning néven, melynek célja támogatást nyújtani a nemzetközileg is elismert líbiai kormánynak az IS elleni küzdelméhez. A műveleteket összehangolják az afganisztáni tálibok, az ottani IS és az iraki IS elleni fellépéssel. Az Amerikai Egyesült Államok hírszerzési adatokat biztosít a líbiai kormányzat számára és légitámaszokat mér az IS állásaira.¹³ A líbiai műveleti tevékenységet az amerikaiak Tunéziából is támogatják, ennek érdekében kormánymegállapodás alapján katonákat állomásoztatnak Tunéziában. Csapásmérésről azonban nem született megállapodás, az együttműködés főként hírszerzési adatok átadására irányul.

A KÜLFÖLDI HARCOSOK PROBLEMATIKÁJA

A közel-keleti válságövezetek Európára gyakorolt hatása a menekültek problémáján kívül a külföldi harcosok hazatérése, ami folyamatos, nehezen ellenőrizhető és a háborút követően nagy valószínűséggel növekvő létszámot jelent. Mindezek következtében az ezzel való törődés kiemelt feladatot jelent az EU-tagállamok számára. Az EU fenyegetettsége oldaláról vizsgálva négy tényezőt célszerű figyelemmel kísérni:

- azokat a személyeket, akik kiutaznak a válságkörzetekbe és külföldi harcosként tevékenykednek;
- azokat a személyeket, akik kiutaztak, katonai kiképzést kaptak, harci tapasztalatokat szereztek és visszatértek az EU-tagállamokba;
- a külföldi harcosok és az európai terrorcselekmények összefüggéseit;
- azokat a személyeket, akik szerettek volna kiutazni, de ebben megakadályozták őket, ezért hajlandók terrorcselekményt elkövetni Európában.

Nem tekinthetünk el attól a kockázattól, hogy a visszatért külföldi harcosok ötletadással segíthetik a magányos farkasok tevékenységét, továbbá segítséget nyújthatnak alvó sejtek aktivizálásában. Ezt a jelenséget az Europol 2015-ös TE-SAT jelentése is hangsúlyozza.¹⁴

A külföldi harcosok kérdése először 2012-ben merült fel; előbb Szíriába, majd Irakba számos harcos utazott Aszad ellen harcolni, illetve hogy részt vegyen az iraki küzdelmekben. 2014 és 2015 szeptembere között több tízezer harcos utazott ki mintegy 100 országból.¹⁵ Cse-

¹³ Mark Pomerleau: What is the US intelligence picture in Libya? 2016. november 14. <http://www.c4isrnet.com/articles/what-is-the-us-intelligence-picture-in-libya> (Letöltés időpontja: 2016. 12. 10.)

¹⁴ Europol, European Union Terrorism Situation and Trend Report. 2015. július 6., 23. <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-2015> (Letöltés időpontja: 2016. 12. 10.)

¹⁵ John P. Carlin: Remarks at the International Institute for Justice and the Rule of Law's Event on More Effective Responses to the Foreign Terrorist Fighter Threat. <https://www.justice.gov/opa/speech/assistant-attorney-general-john-p-carlin-delivers-remarks-international-institute-justice> (Letöltés időpontja: 2016. 11. 12.)

lekményük Európában egyes országokat közvetlenül érintett (merényletek végrehajtásával vagy megghiúsított merényletekkel), míg mások tranzitországgként, vagy nem az országhoz tartozó harcosok kiinduló bázisaként szerepeltek. 2014-ben a motívumok között szerepelt a kalifátus kikiáltása és az ezzel kapcsolatos, zömében utópisztikus propaganda. Egyéb motívumként kell megemlíteni a harc lehetőségét, a kalandvágyat, kisebb mértékben a vallási indítékot. Radikalizálódott egyéneknél és csoportoknál kimutatható a Nyugat-ellenesség. Egyéni indítékként szerepel a büntetéstől való félelem (a kiutazók jelentős része bűnügyi háttérrel rendelkezik), a szociális értelemben vett marginalizálódás, továbbá a terrorizmus-szervezetkezhez való tartozás.¹⁶

Térségünkben figyelemre méltó, hogy Szlovénia új jelenségről számolt be a terrorizmusról szóló 2016-os jelentésében, ez pedig a roma közösségekből marginalizált egyének áttérése muzulmán vallásra. Megjegyzendő azonban, hogy itt nem ideológiai kérdésről van szó, hanem ezeknek a személyeknek állítólag fizettek a betérésért. Egy szerb kutató a velem folytatott beszélgetés során említette, hogy országából is több roma utazott Szíriába, és a roma közösségen belül muzulmán toborzók aktivitása tapasztalható. Holland jelentésekből ismert, hogy már kint lévő külföldi harcosok igyekeznek ismerősi körben toborzótevékenységet folytatni.

A külföldi harcosok főként saját okmányokat használnak, de előfordult hamis dokumentumok alkalmazása is. Több ország, köztük Csehország is beszámolt arról, hogy bosnyák állampolgár Németországba igyekezvén hamis okmányt használt. Szórványosan előfordul halott személyek iratainak a felhasználása is. Belépő országnak elsősorban Törökország jön számításba, visszatéréskor azonban a lengyel hatóságok találkoztak olyan lengyel állampolgárságú külföldi harcosal, aki Szíriából Isztambul–Belgrád–Madrid–Varsó útvonalon tért haza. Úgy vélem, hogy a visszatérők esetében hasonló lesz a gyakorlat a jövőben is.

A külföldi harcosok Szíriában és Irakban történő megjelenésével kapcsolatban szakértők már kezdetben figyelmeztettek arra, hogy ez a jelenség Európára és azon túlra is veszélyt jelent.¹⁷ Az EU-tagállamok közül a főbb kibocsátó országok: Ausztria, Belgium, Bulgária, Dánia, Franciaország, Hollandia, Nagy-Britannia, Németország és Spanyolország. Az Európai Unió 2016-os TE-SAT jelentése szerint az Unióból kiutazott külföldi harcosok száma ötezer fő.¹⁸

A számadatokat még akkor sem lehet pontosnak minősíteni, ha több forrás is megerősíti. Ennek oka az, hogy nem egyformán határozzák meg a tagállamok a külföldi harcosok definícióját. Előfordul, hogy összekeveredik a külföldi harcosok és a terroristák minősítése, ugyanis nem minden külföldi harcos terrorista. Előfordul az is, hogy a hatóságok nem rendelkeznek pontos adatokkal, de olyannal is találkozhatunk, hogy nem különböztetik meg a számolás során a kiutazottakat, a visszatérteket és a halottakat. Az EU-s felmérésben két tagállam nem szerepel, Görögország és Magyarország, ugyanis egyik sem közölt adatokat.

¹⁶ Részleteiben lásd Kis-Benedek József Dzsihadizmus, radikalizmus, terrorizmus című könyvét. Zrínyi Kiadó, 2016, 65.

¹⁷ International Centre for Counter-terrorism: The foreign fighters phenomenon in the European Union. 2016. április. https://www.icct.nl/wp-content/uploads/2016/03/ICCT-Report_Foreign-Fighters-Phenomenon-in-the-EU_1-April-2016_including-AnnexesLinks.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 11. 19.)

¹⁸ European Union Terrorism Situation and Trend Report 2016. <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-te-sat-2016> (Letöltés időpontja: 2016. 11. 12.)

A legtöbb külföldi harcos Belgiumból, Franciaországból, Nagy-Britanniából és Németországból érkezett (a vizsgált időszakban összesen 2838 fő a négy országból), a lakosság arányához képest a legtöbb kiutazó Belgiumból távozott. Az is megállapítható, hogy a kiutazottak közül hozzávetőleg 30% visszatért hazájába. A bizonyítottan elhunytak száma 14%. A kiutazottak közel 100%-a városi (nagyvárosi) környezetből érkezett, a nők aránya 17%. A külföldi harcosok 6–24%-a áttért a muzulmán vallásra. Nem áll rendelkezésre adat arra vonatkozóan, hogy rendelkeznek-e a kiutazók több ország állampolgárságával. Megállapítható ugyanakkor, hogy a kiutazottak rövid időn belül radikalizálódtak, ezt megerősíti az Europol 2016-os TE-SAT jelentése is.¹⁹

Az IS propagandakampányt is folytatott külföldi harcosok odacsábítása érdekében, és kezdetben igyekezett elrettenteni őket attól, hogy visszautazzanak. Ezt a cselekedetet keményen meg is torolták. A nők esetében teljesen elfogadhatónak tartják, hogy egyedül is utazhatnak, ami szöges ellentétben áll az al-Kaida azon előírásával, hogy nők csak kísérelvel közlekedhetnek. Attól a pillanattól kezdve azonban, hogy beléptek az IS területére, a kísérel nélküli utazás engedélyezése megszűnik, a szabály ellen vétőket pedig szigorúan büntetik. A nők közül sokan férjük után mennek ki, és sok fiatal nőnél célként szerepel a férjhezmenetel is.

Az IS nőkkel szembeni elvárása, hogy engedelmeskedjenek férjeiknek, a gyermekeket pedig a szervezet ideológiája szerint neveljék. El kell viselniük a nehézségeket, köztük férjük harcok következtében bekövetkező halálát is. Bár kapnak kiképzést fegyverhasználatra, harcokban nem vesznek részt, viszont elvárják tőlük az aktív részvételt az egészségügyben. A harcosok a törvényes feleségük mellett női rabszolgákat is tarthatnak, akikkel szexuális kapcsolatot is létesíthetnek. A rabszolgák értelemszerűen azok közül kerülnek ki, akik nem muszlimok, alátámasztva ezzel a muszlim nők magasabbrendűségének érzését. A nőknek szerepük van a radikalizációban, a toborzásban és a pénzügyi segédfeladatok ellátásában.

A külföldi harcosok nemcsak az IS kötelékében fordulnak elő Szíriában, hanem az al-Nuszra Front állományában is. Ennél a szervezetnél tevékenykedőket lepleztek le Finnországban, Hollandiában és Nagy-Britanniában. Módszerük közé tartozik a gépjárműben elhelyezett házi készítésű robbanóanyagok alkalmazása. A fenyegetettség szintje 2015-től nőtt Svájcban, míg Szlovákia és Románia kismértékű fenyegetettségről számolt be.

2015 második felétől kezdve a kiutazó külföldi harcosok száma jelentősen csökkent. Ennek oka a koalíciós támadások felerősödése, a hatóságok intenzív fellépése és nem utolsósorban az IS gyengülése, különösen 2016-ban. 2015-ben havonta átlagosan csak öt holland harcos tért haza, de Spanyolország is lassú csökkenésről és alacsony számról tájékoztatta az Europolit, míg Olaszország esetében nem történt változás.

A külföldi harcosok azonban nemcsak Irakba és Szíriába, hanem Afganisztánba, Cseccsenföldre, Líbiába, Maliba, Szomáliába és Jemenbe is utaznak. Az elemzések szerint nincs jele annak, hogy 2015-ben az ő számuk csökkent volna. (A 2016-os adatok a tanulmány készítésekor még nem állnak rendelkezésre.)

Külföldön szerzett harci tapasztalatok birtokában hajtották végre az utóbbi időszak párizsi és a brüsszeli merényleteit is. A Charlie Hebdo elleni merénylek felkészítésében részt vett az al-Kaida az Arab-félszigeten (AQAP²⁰) terrorszervezet.

¹⁹ Uo. 26.

²⁰ Al-Qaeda in the Arabian Peninsula.

EU-válaszok a külföldi harcosok okozta kihívás kezelésére

Az EU terrorellenes stratégiája ezen a területen is érvényes, nyilvánvalóan a sajátosságok figyelembevételével. A stratégia főbb pontjai: megelőzés (prevent), védelem (protect), üldözés (pursue) és válaszadás (respond). Jóllehet az EU terrorizmusellenes stratégiáját már 2005-ben elfogadták, a külföldi harcosok vonatkozásában azt csak 2014-től alkalmazzák. A bel- és az igazságügyi miniszterek 2014-es találkozásán hoztak döntést a stratégia alkalmazását illetően, amelynek fő elemei: a radikalizálódás és a szélsőségeség kialakulásának a megelőzése, hatékonyabb információcsere – beleértve harmadik országokat is –, az utazással kapcsolatban a személyeket attól elrettenteni, az ilyen szándékukat felfedni, illetve végrehajtását megakadályozni, valamint nyomozás indítása és büntetés kezdeményezése a külföldi harcosok ellen.

Az információk kezelésében jelentős állomás volt a Terrorellenes Központ létrehozása 2016 januárjában Hágában, az Europol keretében. A nemzetközi együttműködést különösen az Irakkal és Szíriával szomszédos országokkal javították. Még 2013-ban javították a Schengeni Információs Rendszert, hogy a határőrizeti és a rendészeti szervek gyorsabban megszerezhessék a külföldre utazó harcosokkal (jelöltekkel) kapcsolatos információkat. 2015-ben az EU-tagországok igazságügyi és belügyminiszterei direktívát fogadtak el arra vonatkozóan, hogy szigorúbban büntessék a terroristakiképzést kapott személyeket, valamint azokat, akik részt vesznek a terrorizmus finanszírozásában. Mindezek az intézkedések kétségkívül növelték a külföldi harcosok elleni közös fellépés hatékonyságát.

Az EU a külföldi harcosok fenyegetésének elhárítására – összegezve – az alábbi intézkedéseket tette:²¹

Időpont	Esemény
2005.	az EU terrorellhárító koordinátorának a kinevezése
2005. november	az EU terrorizmusellenes stratégiájának az elfogadása
2011. szeptember 21.	az EU radikalizálódást figyelő hálózatának a létrehozása
2013. június	az EU-tagországok igazságügyi és belügyminiszterei 22 pontos határozatot fogadtak el a külföldi harcosok figyelemmel kíséréséről
2014. augusztus	az EU-tagországok igazságügyi és belügyminiszterei döntöttek a külföldi harcosok tevékenységének visszaszorításáról: a radikalizálódás és szélsőséges személyek tevékenységének megelőzése, információmegosztás harmadik országokkal is, gyanús utazások felfedése és megakadályozása, eljárás külföldi harcosok ellen
2015. január	az EU-tagországok igazságügyi és belügyminiszterei informális rigai találkozásán Szíriára és Irakra vonatkozó terrorellenes stratégiát dolgoztak ki, különös tekintettel a külföldi harcosokra
2015. február	az EU Tanács nyilatkozatot adott ki a terrorizmus elleni küzdelemről, melynek alapjai: állampolgárok védelme, radikalizálódás megakadályozása, értékek védelme, együttműködés a külföldi partnerekkel
2015. június	az EU belbiztonsági stratégiának az elfogadása 2015–2020-ra
2015. július	az Europol internetfigyelő egységet hozott létre, 2016. július 1-jétől teljes állománnyal működik

²¹ International Center for Counter-terrorism: The Foreign Fighters Phenomenon in the European Union. 2016. április.

Időpont	Esemény
2015. október	az Európai Parlament nem kötelező érvényű határozatot hozott a külföldi harcosok radikalizálódásának és toborzásának megelőzésére vonatkozó közös stratégia kidolgozásának fontosságáról
2015. november	az EU-intézmények új javaslatot készítettek a terrorizmushoz vezető radikalizmus és a szélsőséges tevékenységek megelőzésére
2015. december	az EU-tagállamok belügyminiszterei jóváhagyták a légiutas-listák készítésére vonatkozó javaslatot, amelyet később az Európai Parlament elfogadott
2016. január	az Európai Terrorelhárító Központ megnyitása Hágában

Nemzeti szintű intézkedések

A közösségi intézkedések nyomán olyan nemzetek is megelőző intézkedéseket hoztak, amelyek kevésbé érintettek a külföldi harcosok mozgásában és a terrorizmusban, de fontosnak tartják a radikalizálódás megelőzését, a terrorresemények valószínűségének csökkentését. Az intézkedések között vannak olyanok is, amelyek akár az állampolgárság megvonásával is járnak.

A 2015-ös párizsi merényletek hatására több ország a transznacionális bűnözés elleni küzdelem jegyében megerősítette biztonsági és hírszerző szolgálatait. Szigorították a háttellenőrzést és bővítették a nyilvántartási rendszert, valamint új nyomozási módszereket vezettek be. Huszonkét államban bűncselekménynek számít a terrorszervezetben való részvétel, 23 tagállamban büntetendő a terrorcselekmények népszerűsítése, húsz tagállamban pedig a terroristák toborzása. A terroristaképzésben való részvétel 23 tagállamban számít bűncselekménynek. A külföldi harcosként való kiutazás ugyanakkor csak kilenc tagállamban büntetendő, de ezt a cselekményt hamarosan több ország is szankcionálhatja.

A különböző nemzeti intézkedések ellenére szükség lenne nemzeti átfogó stratégiákra is, hiszen a fenyegetettség mértéke eltérő, különös tekintettel a radikálisokra és a szélsőségesekre. A megelőzés elsősorban nemzeti szinten valósítható meg. A képzést, a bánásmód meghatározását a börtönökben lévő személyekkel és a hazatértek kezelését is nemzeti feladatnak kell tekinteni.

KÖVETKEZTETÉSEK

A tágan értelmezett Közel-Kelet két nagy válságkörzete (Szíria és Líbia) jelentős hatást gyakorol az egész régióra és Európára is. Három tényező mindenképpen összefügg, ezek a szíriai–iraki konfliktus, valamint a menekülthullám és az európai terrorcselekmények felerősödése. A 2016-os évet inkább katonai, semmint diplomáciai események jellemezték, ami nem hozta közelebb a megoldást. A nagyhatalmak közötti nézetkülönbségek inkább erősödtek, mint csitulak. A NATO-tag Törökország inkább Oroszországgal, nem pedig az Amerikai Egyesült Államokkal egyeztet, a háttérben nyilvánvalóan a kurd kérdés húzódik meg. Érdekes fejlemény lenne, ha Törökország 2017-ben csatlakozási tárgyalásokat kezdene a Sanghaji Együttműködés Szervezettel, ha az EU-val nem folytatódna a tárgyalások.

A legnagyobb kihívás a menekülthullám, amellyel még hosszú időn keresztül számolni kell, ha Európa nem tesz hatékony intézkedéseket az illegális migráció megakadályozására. (A migrációnak egyéb okai is vannak, ezért sem várható annak gyors megszűnése.)

Szíría és Irak mellett az európai migrációs helyzetre Líbia is komoly hatást gyakorol, ahol a nemzeti megbékélésnek még nyoma sincs, a migrációs témában pedig az EU-val érdemleges megbeszélések nem folynak.

2016-ban az Iszlám Állam ellen hatékony koalíciós fellépésekre került sor, ennek következtében az általuk megszállt terület jelentősen csökkent. Ez a folyamat 2017-ben folytatódni fog, és a térségben a radikális erők remélhetőleg visszaszorulnak.

Ezzel párhuzamosan Európában elindulhat egy ellentétes folyamat, amely a külföldi harcosok aktivitásában, a már itt lévő szélsőségesek tevékenységének erősödésében jut kifejeződésre. Ennek következtében Európában a merényletek számának növekedésével kell számolni.

A kézirat lezárva: 2016. december 10.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Carlin, John P.: *Remarks at the International Institute for Justice and the Rule of Law's Event on More Effective Responses to the Foreign Terrorist Fighter Threat*. <https://www.justice.gov/opa/speech/assistant-attorney-general-john-p-carlin-delivers-remarks-international-institute-justice-confronting-fragmentation>. 2016. február 11. <http://scpr-syria.org/publications/confronting-fragmentation/>
- European Union Terrorism Situation and Trend Report, 2016. <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-te-sat-2016>
- Europol, European Union Terrorism Situation and Trend Report, 2015. július 6. <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-2015>
- International Centre for Counter-terrorism: *The foreign fighters phenomenon in the European Union*. 2016. április. ISSN: 2464-0656. https://www.icct.nl/wp-content/uploads/2016/03/ICCT-Report_Foreign-Fighters-Phenomenon-in-the-EU_1-April-2016_including-AnnexesLinks.pdf
- Kis-Benedek József: *Dzsihadizmus, radikalizmus, terrorizmus*. Zrínyi Kiadó, 2016.
- Meddeb, Hamza: *Smugglers, tribes and militias and the rise of local forces in Tunisia in the Tunisia-Libyan border region*. https://www.academia.edu/26038192/Smugglers_Tribes_and_Militias_The_Rise_of_Local_Forces_in_The_Tunisia-Libyan_Border_Region
- Narbone, Luigi – Favier, Agnes – Collombie, Virginie: *Inside wars – local dynamics of conflicts in Syria and Libya*. <http://cadmus.eui.eu/handle/1814/41644?show=full>
- Pomerleau, Mark: *What is the US intelligence picture in Libya?* 2016. november 14. <http://www.c4isrnet.com/articles/what-is-the-us-intelligence-picture-in-libya>
- UNHCR Position on returns to Lybia, Update I, October 2015. <http://www.refworld.org/docid/561cd8804.html>
- Varvelli, Arturo: *Jihadist hotbeds – understanding local radicalization processes*. <http://www.ispionline.it/it/publicazione/jihadist-hotbeds-understanding-local-radicalization-processes-15418>
- <http://unsmil.unmissions.org/Default.aspx?tabid=3543&ctl=Details&mid=6187&ItemID=1992890&language=en>